

ВІДГУК

офіційного опонента

кандидата філософських наук

ГОРОХОЛІНСЬКОЇ ІРИНИ ВОЛОДИМИРІВНИ

на дисертацію

ГУРИ ВІТАЛІЯ ОЛЕКСІЙОВИЧА

«Есхатологія Християн Віри Євангельської (п'ятидесятників)»

на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук

зі спеціальності 09.00.14 – богослов'я

Якщо в соціальній філософії і філософії історії есхатологічний дискурс далеко не завжди є необхідним і першорядним, то в християнському богослов'ї він завжди був темою активно представленою і створював поле евристично-сміслової взаємодії різних блоків теологічної думки – зокрема, християнських аксіології та праксеології і таких їхніх відгалужень, як ікономія та дияконія. В конкретні періоди історії есхатологічні ідеї з різним рівнем резонансу набували гостроти значущості як у практиці життя християнських спільнот, так і в теоретичних роздумах християнських авторів. Наш час теж демонструє істотну увагу до осмислення взаємодії онтологічних, аксіологічних, праксеологічних настанов в есхатологічному умогляді. Розглядаючи есхатологічні аспекти богослов'я як переведене на мову сотеріологічних прагнень спрямування людини до ідеалів вдосконалення (та в кінцевому підсумку «богоуподібнення»), сучасні дослідники нерідко помічають в них перегуки з інтенціями і футурологічного мислення. Це дає підстави констатувати міждисциплінарний характер та концептуальну актуальність есхатологічної проблематики для інтерпретаційних можливостей сучасного гуманітарного дискурсу. А якщо ще й наявна дієва синергія богословських та філософських рефлексій, то це створює методологічний «трамплін» для розбудови герменевтичної цілісності розкриття логіко-історичного смислу генези та еволюції есхатологічних ідей, а також експлікації їхньої соціальної значущості.

Найбільшої популярності есхатологічні розмисли набувають в періоди соціальних та морально-духовних потрясінь, в умовах масштабних, особливо відчутних трансформацій соціального й духовно-культурного облаштування життя. Ті етапи в історії, котрі пронизані драматизмом війни та революційних зрушень (в прямому і переносному значенні цього словосполучення), завжди мотивували пошуківлення й динаміку есхатологічних нарацій. У кризових (а тим більше межових) станах і особи, і спільноти потребують психологічної компенсації стресу. Часи нестабільності, миті непевності щодо найближчого майбутнього енергетизують прагнення віднайти втрачену опору, нехай і через призму сотеріологічних перспектив. Хвилі соціального нігілізму, дія корозій ціннісної релятивізації для багатьох людей підвищують потребу в позасоціальному утвердженні абсолютної істини та абсолютних критеріїв морально належного. Тож есхатологічний масив християнства – це одна з комплексних відповідей на такі потреби. А варіативність християнських есхатологічних акцентів має під собою і чітке соціальне підґрунтя та специфіку соціальної психології тих чи інших християнських відгалужень. Есхатологічний базис християнства, з додаванням до нього ще й певного конфесійного субстрату, стає для послідовників відповідних деномінацій також фактором формування і соціально-футурологічних уявлень.

Християнський принцип есхатологізму, як відомо, найбільшої варіативності набув саме в протестантизмі. На взірць того, як і перші християни, котрі черпали власні віросповідні основи лише із живої проповіді Христової та його найближчих учнів, віряни-протестанти із їхньою орієнтацією на доміантність принципу *Sola Scriptura*, перманентно і психологічно міцно долучені до інтенсивності очікування Другого Пришестя. І це впливає на характерні особливості всього їхнього богослов'я. Заклик Христа до уваги щодо наближення Царства Небесного в такому ракурсі видається не лише ідеєю, а й конкретною вказівкою реального очікування Кінця Світу. Новий Завіт (зокрема, Одкровення Іоанна Богослова) пронизаний есхатологічністю та мотивує в протестантських спільнотах і їхніх богословських традиціях активність інтерпретацій відповідних масивів новозавітного тексту та

співвіднесення результатів цих інтерпретацій із санкціонуванням відповідних норм практичного життя, які постулюються як сотеріологічно релевантні. Одкровення Іоанна Богослова – резюмуюче пророцтво, яке вказує на конкретну мету, закладену в існування світу. І тут чітко простежується конкретний ціннісно-смісловий і інтегруючий телеологічний вектор (відкриваюча Книга Буття й оповідь про створення світу та завершальна оповідь про Кінець світу та останні часи). Цей вектор тільки впевнює нас в такій інтертекстуальності. Безперечно, фраза із Символу Віри «чекаю воскресіння мертвих і життя будучого віку» вказує на есхатологічну укоріненість християнського віровчення в цілому, а не тільки власне протестантського. Проте гостро визначальною і життєво-мотиваційною стала ця ідея для пізнього протестантизму з його декларуванням повернення до «первісного християнства». Нагальна ця ідея, відповідно, і для п'ятдесятницького руху.

П'ятдесятницький рух не є явищем всуціль монолітним чи лінійним. Як свідчить історія його розвитку, «пробудження» в різних країнах відбувалося за неоднакових соціокультурних умов, і це не могло не впливати на специфіку діяльності та проповіді конкретних п'ятдесятницьких структур і рухів. І особливо чутливими до таких відмінностей були їхні есхатологічні уявлення, що набували варіативних богословських інтерпретацій, зважаючи на відмінності соціальні реалій, від яких відштовхувалися їхні речники.

Такий стан речей і детермінує актуальність наукової розвідки, спрямованої на вивчення умов та джерел формування есхатологічної доктрини Християн Віри Євангельської (п'ятдесятників), спроба котрої була здійснена Віталієм Гурою в рецензованій дисертації. Богословсько-філософський аналіз генези есхатології українського п'ятдесятництва є теоретичною вимогою часу, коли відбувається справжнє становлення українського богослов'я як науки, котра покинула «стіни семінарій» та здатна працювати і на нову якість української гуманітаристики, і на дієвий розвиток української духовності. Практична цінність такої розвідки, здійсненої в Україні, підсилюється нині, з одного боку, суспільно-культурним розголосом, котрий демонструє непідробний інтерес українського суспільства до питань релігії, а з іншого, – тими духовними

кризами, котрі зумовлені постколоніальними диспропорціями розвитку, політичними чварами і, зрештою, військовим конфліктом, що триває на Сході та інспірований проімперськими силами сусідньої держави, яка робить ставку на геополітичну сваволю. Такий аналіз, як твердить на сторінках вступу до дисертації й сам автор, сприятиме глибиннішому порозумінню між євангельськими рухами в Україні, адже здатен продемонструвати спільність богословсько-праксеологічної платформи їхнього становлення.

Заклавши в дослідження влучну мету, дисертант, структурує його відповідно до наміру експлікувати маркери логіко-історичної моделі становлення есхатології Християн Віри Євангельської.

Система наукового пошуку вимагає від дослідника, а особливо гуманітарія, комплексного вивчення ідейної генези явищ, що є предметом дослідження. Це потрібно як задля формування «стартових» шаблів дослідницького проекту, так і виявлення істотних теоретичних лакуф, котрі вимагають заповнення. Саме таким і є наскрізне завдання першого розділу дисертації. Аналізуючи стан та джерельну базу дискурсу п'ятдесятницької есхатології, автор надає дефініції того поняттєво-категоріального апарату, котрий відзначає рецензовану роботу. Схвальною видається спроба не тільки визначити, але й співвіднести поняття та смисли, котрі використовуються в богослов'ї п'ятдесятницької есхатології. Це сприяє цілісному розумінню єдності «есхатологічної платформи» для євангельських рухів попри певні акцентуації в межах проповіді конкретного релігійного лідера чи угруповання. Доволі вичерпною є й демонстрація того методологічного ресурсу, котрий слугував матрицею для розгортання інтерпретації концептів богослов'я есхатології в межах здійсненого дослідження. Такою матрицею дослідник обрав ідеї Р. Шрайтера. Вони, як слідом за автором розуміємо ми, стали пропедевтикою й детермінантєю розгортання дисертації саме у визначеному дослідницькими завданнями руслі, котре добре виражено таким формулюванням: «визначити вплив есхатології ХВЄ як локального богослов'я на церковну громаду і культуру та визначити тенденції взаємозв'язку із світовою богословською традицією пізніх протестантів» (автореферат, с. 6.).

Така настанова виводить дослідницьку роботу не тільки на міждисциплінарний рівень, але й на нову платформу богословського дискурсу, який не замикається на власній конфесійній традиції.

Означена настанова спрямувала дослідницький вектор на вивчення шляху становлення особливостей есхатологічних ідей у середовищі євангельських християн. Ідеться про ті ідеї, які витворювалися під впливом загальних тенденцій, що визначали історико-богословські своєрідності пізнього протестантизму. В цьому контексті з'ясовується історія розвитку і суть диспенсационалістського преміленаризму як спільної богословської традиції пізніх протестантів. Диспенсационалізм як особлива методологічна лінія богослов'я Армагедону розглядається дисертантом в історіософському ключі. А саме: простежуються основні етапи долучення до цього процесу конкретних євангельських рухів через конкретні проповіді, а також особливості інтерпретації їхніх мотивацій; богословська аргументація на користь есхатологічної концепції розділення всієї історії людства на кілька епох – диспенсаций, в кожен з яких квінтесенція життєвої істини досягається через особливе Одкровення. На шляху розкриття завдань роботи дисертант спочатку вдається до аналізу розгортання диспенсационалізму в Америці та Західній Європі, пізніше в Російській імперії та Радянському Союзі. Як підкреслює Віталій Гура, «головною метою цього етапу дослідження є реконструкція історико-культурних факторів, які вплинули на формування есхатологічної доктрини протоевангельських громад» (параграф 2.2). На цьому шляху доволі органічно здійснено розкриття таких поняттєво-сміслових кластерів, як «Підхоплення», «Велика скорбота», «Тисячолітнє царство», «диспенсационалістський преміленаризм», «постміленаризм» тощо. Розкриваючи перепиті й механізм поширення диспенсационалістської традиції в Російській імперії та СРСР, дисертант відображає своєрідність не тільки есхатологічного богослов'я євангельських рухів того часу, але й контрверзи історичного буття «штундистів», молокан, «пашковців»; культурні та соціальні резонанси діяльності євангельської преси, радіо та телебачення.

В наступному розділі дисертант зосереджує увагу на власне п'ятдесятницькій есхатології у світовому контексті (США, Канада, Західна Європа), що в подальшому відобразилося у вітчизняному досвіді релігійного служіння та проповіді Християн Віри Євангельської. Заслуговує на увагу твердження Віталія Гури, що «п'ятдесятницька есхатологія в США та Європі на початкових етапах розвивалась в герменевтичній напрузі між культурними питаннями (інтерпретацією суспільно-політичних процесів, екологічних катастроф та інше) і буквальною інтерпретацією Біблійного тексту» (параграф 3.1). Це є характерною ознакою, котра маркує собою, мабуть, основний чинник популяризації й актуалізації есхатологічних ідей в християнському середовищі. Нам імponує, що дисертант намагається простежити залежність / глибину релігійного досвіду й переживання есхатологічних перспектив від бажання / готовності аналізувати події та явища суспільно-культурного, політичного, біоетичного та еколого-соціального змісту. Підкреслюючи позитивну роль для поширення п'ятдесятницького руху гуманітарних і богословських витлумачень сутнісних витоків та можливих наслідків суспільно-політичних катастроф та природних катаклізмів, дисертант слушно відзначає, що в п'ятдесятницькому наративі вони здобули статус конкретних ілюстрацій «ознак останнього часу». Така увага християнського дискурсу до біоетичної та екологічної проблематики, на нашу думку, є доволі продуктивною задля впровадження конкретних діяльнісних ініціатив, реалізації соціальної місії релігійних громад тощо. Тобто конструктивними в цьому напрямку є кроки, спрямовані на моральне вдосконалення людини не тільки у векторі міжлюдського спілкування, але з чіткою вказівкою на праксеологічну закоріненість життєдіяльності (спілкування з природою, відповідальне ставлення до феномену Життя / Живого загалом) у сотеріологічних перспективах вірянина. З іншого боку, якщо такі посили від релігійних громад та лідерів тільки спонукатимуть до песимізму й паніки «приреченості», на наше переконання, їх слід маркувати як деструктивні. Дисертант, на жаль, не акцентує на цьому спеціальної уваги, що все ж не завадило йому доволі повно реконструювати процес формування есхатологічної доктрини «Асамблеї Божої» та її вплив на

віровчення УЦХВС під головуванням М. С. Паночка; здійснити компаративний аналіз богословських інтерпретацій есхатологічного вчення цього п'ятдесятницького руху в працях цілої низки дослідників, зокрема, й серед українців-емігрантів.

Останній розділ дисертації присвячено генезі власне української п'ятдесятницької есхатології від початку ХХ століття і до наших днів. Як узагальнює Віталій Гура, говорячи про наповнення цього розділу, «в ньому розкритий зміст наративу «СРСР – Апокаліптичний Вавилон» та систематизовано викладена доктрина «есхатологічної еклезіології» нелегальних п'ятдесятників» (автореферат, с. 15). Через герменевтичний аналіз текстів Святого письма, систематизацію та типологізацію конкретних біблійних образів в дослідженні кристалізується ідея, що вказує на небайдужість вірян-п'ятидесятників до тих процесів, котрі відбуваються в суспільстві – зокрема, констатація апокаліптичної ролі Радянської держави. Наслідком поширення таких ідей в СРСР стала підкреслено аполітична та асоціальна позиція євангельських віруючих, що поєднувалась із культурним ізоляціонізмом. Підкреслюючи цей факт, дисертант ілюструє його конкретними прикладами із життя п'ятидесятників. Доволі важливо, що автор усвідомлює істотність зміни такої позиції в часи незалежності України й необхідність активних дій щодо пошуку альтернативних моделей впливу Церкви на сучасне суспільство.

Дослідником опрацьовано чималий обсяг джерельної літератури та наукових публікацій. У шести фахових статтях, котрі він опублікував, належно відображено і структуру дисертації, і її зміст. Вимог щодо кількісних і якісних параметрів опублікування результатів кандидатських дисертацій Віталій Гура дотримався.

Підкреслюючи високий рівень дослідницької культури дисертації, водночас запропонуємо й ряд рекомендацій теоретичного та стилістичного характеру.

1. Автор демонструє сумлінний і деталізований аналіз історичних віх розгортання богословського дискурсу протестантської есхатології. Це дозволяє йому предметно відтворити зміст цього історико-світоглядного процесу. Однак,

на наш погляд, дається взнаки і певна диспропорція. Вона виявляється в тому, що, з одного боку, дисертант володіє широким масивом інформації про виникнення, фіксацію, популяризацію в різних контекстах тих чи інших есхатологічних ідей і традицій їхньої інтерпретації. Але, з іншого боку, дещо бракує його власних результативних зусиль із презентацією богословсько-філософської концептуалізації цього процесу. Така концептуалізація активніше розкрила б перед нами не лише власне історію відповідних богословських ідей і їхній зміст, а виявила б їхні закономірності, зв'язки із соціальними контекстами. Вона б дала нам зрізи тих соціальних і психологічних настанов відповідних спільнот, які покликали до життя саме таке есхатологічне бачення, яке презентується кожною з його варіацій. Отже, в роботі *історичний вимір* диспропорційно більший за вимір *історіософський*. Описовий матеріал часом домінує над рефлексивним і критичним. До того ж, широку представленість визначальних понять та категорій варто було б підсилити чіткішими дефініціями і прозорістю їх логічного розгортання.

2. Специфіка структурного узгодження розділів дисертації часом дає враження непослідовності, «зизгаговості» розкриття тих чи інших періодів розвитку есхатологічних ідей. І це дещо «розмиває» можливість логіко-історичного принципу унаочнення процесу формування цього дискурсу.

3. Есхатологічні ідеї можуть мати як конструктивний, так і деструктивний ціннісний вплив на свідомість і практику вірян. Це залежить не тільки від ідейного змісту відповідних доктрин, а й від того, який саме ціннісний клімат заохочується у спільноті релігійними лідерами. Одні з них можуть мотивувати соціальний і світоглядний оптимізм, а інші паралізувати діяльнісну насагу вірян щодо соціально значущої активності. У дисертації дещо бракує такої аналітичної диференціації цих двох ціннісних векторів. А саме ця диференціація дозволила б поєднати в дослідженні евристичні можливості різних галузей світоглядного знання і гуманітаристики і зробити богословське дослідження більш соціально релевантним, а не лише внутрішньо мотивованим конфесійними інтересами. Дисертантові не завжди вдалося повноцінно реалізувати такий підхід.

4. Заявлена як визначальна методологія Р. Шрайтера в триєдності «Євангеліє – Церква – Культура» подекуди використовувалася автором з вибіркоvim домінуванням лише якогось одного з елементів цієї триєдності. Натомість найдієвішою вона є тоді, коли комплексно і послідовно реалізує принцип синергії цих трьох елементів на всіх ланках осмислення богословського дискурсу, зокрема, й есхатологічного.

5. Стилiстичні аспекти тексту та його мовна культура варті сумліннішого шліфування та усунення деяких огрiхів.

Ці зауваження не знижують ваги позитивних сторін дисертації. А відповідно, на підставі здійсненого аналізу дисертаційної роботи В.О. Гури маємо підстави констатувати її цілісний, самостійний, завершений характер. Вона містить наукову новизну, яка виявляється в комплексності вивчення богословського дискурсу п'ятдесятницької есхатології і систематизації її українських варіацій. Робота має практичну значущість, висновки дисертанта є експертно продуктивними. В авторефераті адекватно висвітлено теоретичний зміст дослідження, його результати і значення.

А отже, дисертаційна робота «Есхатологія Християн Віри Євангельської (Пятидесятників)» відповідає усім чинним вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Кабінетом Міністрів України (Постанова № 567 від 24. 07. 2013 р., з усіма подальшими змінами), а її автор Гура Віталій Олексійович заслуговує на присудження йому наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.14 – богослов'я.

Офіційний опонент:

Кандидат філософських наук, асистент кафедри

культурології, релігієзнавства та теології

Чернівецького національного університету

імені Юрія Федьковича

І.В. Горохолінська

Підпис *Горохолінської І.В.* засвідчую
начальник відділу кадрів Чернівецького
національного університету
імені Юрія Федьковича
" " 200 р